

Odsevi začetkov planinstva v današnjem času

O Franu Orožnu (1853-1912)

✍ Milan Orožen Adamič

Naneslo je tako, da beseda rodi besedo, in uredniku Planinskega vestnika sem obljubil, da bom napisal nekaj o enem izmed svojih prednikov, Franu Orožnu (1853-1912), ki je bil prvi predsednik Slovenskega planinskega društva v letih 1893-1908. Ko sem začel razmišljati o tem, kaj naj napišem, sem se šele povsem jasno zavedel, da sem sam že precej odmaknjen od teh časov, saj sem rojen leta 1946. Fran Orožen je bil takrat, ko je umrl, star približno toliko kot jaz danes. Oba sva geografa in morda bom s tem pisanjem kaj pripomogel k osvetlitvi dobe, v kateri je živel in deloval. Osrednje vprašanje je bilo seveda, kaj naj napišem.

Poklical sem Janvida Dirttricha, najstarejšega sina sestre svojega očeta; torej bratranca. Z Janvidom, ki je šest let starejši od mene, sva se o tem precej pogovarjala. Skupaj sva se spominjala staršev, starih staršev in drugih članov družine, najin spomin pa je segal le dva rodova nazaj. Govorila sva o najinem starem očetu ali dedku, kot smo ga klicali, o dr. Milanu (Emilu) Orožnu (1885-1974), po katerem je dobil ime tudi moj oče dr. Milan Orožen (mlajši, 1914-1978); po tradiciji sem seveda tudi jaz dobil to ime, saj sem bil njegov edini sin. Dlje nazaj, v čas bratov Frana, Emila (1858-1917) in Aleksandra (1861-1937) Orožna pa najin konkretni ali, rekel bi, vizualni spomin seveda ni mogel seči. Osebnost nisva poznala ne najinega prastarega očeta Emila Orožna, cesarsko-kraljevega notar-

Fran Orožen

ja v Kamniku, ne njegovega pet let starejšega brata Frana Orožna, cesarsko-kraljevega profesorja na učiteljskišči v Ljubljani.

Spomini na mlada leta

Vprašala sva se, kaj lahko zapiševa o koreninah najinih skupnih prednikov, o ljudeh iz druge polovice 19. stoletja. Da, gotovo so nekako, posredno, še vedno tu, med nami, v nas. Mi smo odseve na ta čas doživljali po pripovedovanju starejših, ki so se v naših mladih letih še vedno živo spominjali mladosti, obdobja pred 1. svetovno vojno. Tako je tudi v nas ostal neki vtis, duh, usedlina te dobe. Znam to povedati, orisati, napisati? Ne vem, poskusil bom in dal pisanje prebrati Janvidu, pa naj popravi, črta, kaj doda – in morda bo nastalo kaj, kar vas utegne zanimati. Kot geograf sem se naučil – podobno je verjetno mislil tudi Fran Orožen – da sta pokrajina in življenje v njej vedno večplastno, celovito prepletene, skratka, da je to nekaj kompleksnega. Zato bo tudi ta pripoved govorila o mnogih stvareh, ki so tako ali drugače prepletene med seboj ali jih vsaj jaz tako vidim in čutim.

Spominjam se, da so bila pri nas od nekdaj v navadi velika in nadvse slovesna družinska kosila ali večerje. To je bilo večkrat na leto, ob družinskih in drugih praznikih. Za dolgo in z damastnim prtom slavnostno pogrnjeno mizo se je zbrala vsa družina. Pod mizo je bila obvezno mehka preproga, ki je vzbujala še posebno slovesno razpoloženje. Vedno, odkar pomnim, že zdavnaj v mojem otroštvu, je na začetku mize, na njenem najbolj slavnostnem koncu, sedel dedek, najstarejši član, glava družine in sin Emila Orožna. Ko je leta 1972, v starosti 89 let, umrl, kmalu zatem pa še moj oče, je to častno mesto nepričakovano hitro pripadlo meni kot edinemu moškemu potomcu in v tistem hipu sem se z vso močjo zavedel, da imam pravico voditi pogovor. Dvignil sem kozarec in prešinilo me je, da je za menoj v prenesenem smislu stoletje in

več dogodkov, burno obdobje dveh svetovnih vojn, hkrati pa sem se zavedal, da je teh časov nekako konec, da ni več neposrednega spomina na obdobje pred 1. svetovno vojno. Da, gotovo je zdaj tu nov čas, nova doba. Le nekaj več kot desetletje zatem se je rodila samostojna slovenska država in uresničila se so prizadevanja, ki imajo korenine v burnem dogajanju pred 1. svetovno vojno; nekako segajo vse tja v čas Napoleonovih vojn, zagotovo pa v obdobje po letu 1848.

Podedoval sem knjižico »Kačičev-Orožnov rod«, ki jo je leta 1895 napisal Ignacij Orožen (1816-1900), stolni prošt v Mariboru, dedek pa je tu in tam zapisal vanjo kakšno opombo. Vsekakor je to njegovo delo še danes zanimivo; to je rodovnik, ki sega v

sredino 16. stoletja in je morda ena prvih takih knjig o neki slovenski družini, pa še v slovenskem jeziku povrh. Ta Ignacij je moral biti poseben mož, saj je nosil tudi izjemno visok, menda najvišji cerkveni posvetni naziv »protonotarij apostolski« in naslov viteza cesarsko-kraljevega reda železne krone. To danes zveni nad vse eksotično in spominja še na fevdalne čase. Pomembnejše je bilo, da je bil Ignacij pravi stric našega Frana Orožna, torej brat njegovega očeta ali prastric našega dedka. Ne gre drugače, kot da se vse skupaj začnem pri njem, saj je bil zgodovinar. To med duhovniki takratne dobe ni bilo ravno redko. V zapisu o njem v Enciklopediji Slovenije (8/166) najdemo, da je obdelal krajevno zgodovino štirinajstih izmed osemindvajsetih dekanij lavantinske škofije. Vsekakor je bil prvi v družini, ki se je sredi 19. stoletja odpravil v svet intelektualne ustvarjalnosti, in je nekakšen predhodnik Frana Orožna, ki je leta 1881 na Dunaju opravil izpit za profesorja zemljepisa in zgodovine.

Naneslo je, da sem tudi jaz pozneje postal geograf, namesto Franove zgodovine pa sem študiral biologijo. V mladih letih, ko sem se

odločal za ta študij, sem sicer vedel zanj, nisem pa poznal podrobnosti in me takrat tudi niso preveč zanimale. Škoda. To je bil čas, ko nas preteklost, še posebno malo bolj oddaljena, ni kaj dosti privlačila, vsekakor pa v družbi ni bila primerno vrednotena. Lahko pa bi rekel, da je bila moja pot v geografijo nekakšno logično nadaljevanje taborništva, še bolj pa delovanja v Društvu za raziskovanje jam v gimnazijskih letih in pozneje med potapljači. Vse skupaj se je na koncu, že v študentskih letih, izteklo v jamsko potapljanje. Z Ugom Fondo sva v sistemu Postojnskih jam prva preplavala sifon med Črno in Pivko jamo. S takratno opremo, ki je bila v primerjavi z današnjo tehniko neverjetno primitivna, je bil to dosežek posebne vrste.

Fran Orožen – geograf

Med študijem geografije na Filozofski fakulteti o Franu Orožnu nisem slišal. Spominjam pa se Simona Rutarja, njegovega sodobnika, profesorja geografije in zgodovine na realni gimnaziji, s katerim sta sodelovala pri pripravi prvega slovenskega šolskega atlasa. Na splošno je bilo to obdobje v slovenski geografiji obravnavano bolj slabo, nekako na hitro, mimogrede. Danes vemo, da je bilo pred 1. svetovno vojno v slovenski geografiji precej narejenega. Fran Orožen je napisal precejšnje število člankov v najrazličnejše revije: Učiteljskega tovariša, Ljubljanski zvon, Planinski vestnik, Popotnika, Slovenski narod in Slovenca. Nosilci mnogih geografskih razprav v času, ko še nismo imeli svoje univerze in drugih ustanov, so bili srednješolski profesorji, ki so tesno sodelovali s Slovensko matico. V okviru te je bil natisnjen znameniti Kozlerjev zemljevid, sledili so zemljevidi sveta, ki jih je prirejal lingvist Matej Cigale, pomembne so bile monografije dežel, v katerih so živeli Slovenci, in mnoga druga dela.

Najobsežnejše in najpomembnejše delo Frana Orožna je knjiga Vojvodina Kranjska. Natisnjena je bila v dveh delih (leta 1901 in leta 1902). To je bil po Valvasorju prvi sodobnejši poskus celovitega regionalnogeografskega opisa Kranjske, osrednjega in s Slovenci najbolj strnjeno poseljenega območja v Avstro-Ogrski. Cilj tega pionirskega projekta Slovenske matice je bil

izdelati opise vseh takratnih pokrajin, v katerih so živeli Slovenci. Rutar je na primer napisal knjigo o Primorski z Istro. To delo je presegel šele Anton Melik s svojimi knjigami o Sloveniji približno pol stoletja pozneje. Zanimivo in presenetljivo je tudi Orožnovo delo Metodika zemljepisnega pouka iz leta 1891, ki je bilo prvo te vrste.

Menim, da je sta bila njegova takrat precej odmevna publicistična dejavnost in goreče liberalno narodnjaško prepričanje temeljna razloga za to, da je postal načelnik Osrednjega odbora Slovenskega planinskega društva. Vodil je tudi Društvo slovenskih profesorjev (1906-1909). Nekaj tega že mora biti v rodu, kajti tudi jaz sem bil in sem še vedno aktiven v najrazličnejših društvih. V Franovih časih pa je pri vsem skupaj šlo še za veliko več. Gotovo ga ni Slovenca, ki ne bi slišal za čitalništvo. Da, to je bila brez dvoma zelo pomembna oblika narodnostnega delovanja, prav tako pevski zbori, kot je bila Lira v Kamniku, in podobno. V takratni družbi se je bil oster boj za narodno samobitnost, samozavest, ustvarjalnost in ne nazadnje so bili postavljeni tudi temelji današnje samostojne države Slovenije. Odseve tega poznamo še danes na Koroškem v Avstriji. Ob tem je raslo prepričanje, da smo narod, enakovreden drugim, in da imamo pravico do odločanja o svoji usodi.

Danes se morda nekoliko poenostavljeno misli, da gre zasluga za vse to le kulturi v ožjem pomenu besede in skrbi za slovenski jezik, manj je navzoča zavest, da so izjemno pomembno nalogo opravile tudi najrazličnejše druge aktivnosti. Spomniti se velja gasilskih društev, ki so bila in so še vedno zelo na široko razpredena po podeželju. Posebno mesto v tem procesu pa zaslужijo tudi najrazličnejša strokovna društva in še posebno planinska organizacija. Planinska društva, planinstvo v najširšem pomenu besede je bilo gotovo eno najpomembnejših nosilcev domovinske ideje. Ta društva so praviloma vodili osveščeni izobraženci. Ob začetkih nastajanja planinske organizacije niso bili več redki ali osamljeni kot v času Ignacija Orožna, temveč so se začeli med seboj povezovati in kljub naši individualistični naravi tudi sodelovati. V družini se je večkrat govorilo, da je bil Fran kot profesor zaradi svojega delovanja v družbi in planinski organizaciji tako zapostavljen, da na delovnem

mestu ni napredoval in nikdar ni dobil nobene državnega odlikovanja, kot je bilo takrat v navadi.

Tesne družinske povezave planinskih voditeljev

DÖAV je deloval predvsem v Julijcih in Karavankah, Kamniške planine pa so bile zanj »na obrobju«, zunaj središča dejavnosti. Kamnik je bil takrat izrazito slovensko in narodnjaško usmerjeno mesto. Vanj se je iz Trebnjega priselil Franov brat Emil, ki je bil notar in si je zgradil lepo novo hišo s pravim secesijskim vrtom. V Kamniku je veljal za posebneža, ker je s svojo družino vsako nedeljo odšel na izlet v Kamniško Bistrico ali v okoliške hribe. V tistem času in še mnogo let pozneje je imelo ljudstvo navado reči: »Gora ni nora, nor je, kdor gre gor.« Zanimivo je, da so leta 1893, na samem začetku organiziranega planinstva v Sloveniji, v Kamniku ustanovili prvo podružnico Slovenskega planinskega društva in za načelnika izvolili takratnega župana in lekarnarja Josipa Močnika. Josip Močnik je bil oče moje stare mame ali none, kot smo ji pravili. Z dedkom Orožnom sta se poročila leta 1913 in se preselila v Celje, ker je imel novi doktor prava tam advokatsko pisarno. Josip Močnik se je rodil na Slomu pri Ponikvi in je bil Slomškov nečak. Zato lahko z vso gotovostjo trdim, da je šlo v začetkih planinske organizacije tudi za tesne, družinske povezave voditeljev takratnih planinskih »središč«.

V letih od 1903 do 1907 je bil predsednik Kamniškega planinskega društva Emil Orožen, sicer pa so podrobnosti o tem dokaj dobro opisane v Zborniku planinskega društva Kamnik (1993). Takrat na začetku so v slovenskih planinskih društvih sodelovali vplivni posamezniki, meščani, ki so si prizadevali »osvojiti« visokogorje, ga obvladati in se učinkovito postaviti po robu Nemcem, jim »odvzeti« primat in veter iz kril. Zato so v svoje vrste vabili premožne Slovence, ki so bili po večini liberalno usmerjeni in sposobni s konkretnimi finančnimi prispevki pomagati uresničevati zastavljene cilje in konkretno vizijo. Svojevrstna, najpomembnejša vsakoletna prireditve je bil dobrodelni planinski ples. Vneto so zbirali prispevke za društvo, za nadelavo poti in

graditev planinskih koč. Šlo je tudi za vprašanje časti ter za javno in odločno izražanje pripadnosti slovenskemu narodu. Pozneje, nekako po letu 1910, ko je bil ta boj proti Nemcem bolj ali manj izbojevan, se je postopno začela uveljavljati druga, bolj športna plat planinstva. Začetki, ki bi jih lahko orisali s skupno oznako »obdobje turistik«, so bili potisnjeni v ozadje. V tem času je na splošno veljalo, da bolj klerikalno usmerjeni del Slovencev posveča več pozornosti prosvetni dejavnosti in manj planinstvu, turistik ali kulturi v ožjem pomenu besede.

Tradicijo nadaljuje Pavel Kunaver – Sivi volk

Odsev pomembnih profesorjev geografije in zgodovine Rutarja in Orožna je pozneje, v času po 1. in 2. svetovni vojni, v prenesenem pomenu prešel na Pavla Kunaverja, ki je bil nestor skavtov in po 2. vojni osrednja oseba med taborniki. Kunaver je, ne da bi se tega zavedal, na neki način nadaljeval poslanstvo, ki so ga zastavili njegovi predhodniki v planinskih društvih. Vse so gotovo družili spoštovanje, občudovanje in odgovoren odnos do narave. To pa so pogledi, ki so še vedno aktualni in podobni današnjim okoljevarstvenim razmišljanjem ali znanemu reku ameriške ekologinje Rachel Carson (1963), ki je zapisala: »Naučiti se moramo živeti z naravo in ne proti njej.« Ko sem končal štiriletno osnovno šolo, še pred njeno reformo v osemletko, sem dve leti hodil v nižjo gimnazijo na Vegovi ulici (1957-1958). Tam je imela sedež taborniška četa Siva sova, ki je bila del Zmajevga odreda, in jaz sem bil v voduh Levi. Naš glavni vodja, »guru«, bi rekli mladi, je bil profesor Pavel Kunaver. Spominjam se taborjenja v Bohinju, pa na Bormesu pri Mednem; tja smo se odpravili peš in z nami je bil tudi Lado Leskovar s svojo kitaro.

Bil je božič leta 1959 in moj oče je mlade v družini presenetil z neobičajnim darilom: vsakemu izmed nas je vsak mesec dal določeno vsoto in podčrtal, da je to del denarja za naše poletno potepanje po hribih. Pot smo začeli v Mariboru; 8. avgusta 1960 sem dobil prvi žig v knjižico Slovenske planinske transverzale: Mariborska koča na Pohorju. Tako smo hodili v hribe vrsto let, leta 1962 smo se na primer potepa-

li okrog Triglava, bilo je sistematično in nepozabno, spoznavanje visokogorja z jasnim načrtom in ciljem. Z nami se je potil tudi stric Ivo, sicer Prekmurec, mož očetove sestre, tete Vide, in oče mojih bratrancev. Precej pozneje pa sva se z mojo takrat devetletno hčerko Tino odpravila na podobno potepanje po Loški planinski poti in 28. julija 1981 sva »osvojila« Ermanovec; zgodba se ponavlja.

Danes mislim, da so bili Fran, pa Emil Orožen, dedek, oče Milan in drugi ves čas z nami mlajšimi, seveda v prenesenem, duhovnem smislu. Z gotovostjo vem, da smo v srcu vedno nosili neizmerno spoštovanje in ljubezen do dežele, po kateri smo in upam, da bomo še dolgo hodili.

Na Frana Orožna in začetke planinstva v Sloveniji je dolgo nedvoumno spominjala Orožnova koča na Črni prsti, ki pa danes ne nosi več tega imena. Tam na Kredarici, pri starem vhodu v koč, pa je še vedno bela spominska plošča, ki ga omenja. Po vsem tem pisanju pa sem se vprašal: »Ali bralce Planinskega vestnika to, o čemer govorim, zanima, me bodo razumeli?« Tu je vrsta zgodb, nekako stoletje in pol prizadevanj, ustvarjalnosti in hrepenenja več rodov, o katerih se doslej ni veliko pisalo. Seveda pa me veseli, da lahko med svetle izjeme uvrstim knjižico o začetkih Slovenskega planinskega društva, ki jo je napisal Tone Strojín. Osebnó verjamem, da si velja prizadevati za razumevanje preteklosti, in to zato, da bomo pozorneje zrlí v prihodnost. V tej naši deželi se bo nazadnje udejanjilo le to, kar bomo odprtega in širokega srca sposobni ustvariti, in začetki organiziranega planinstva me utrjujejo v tem prepričanju. ○

Emil Orožen (1905)